

quoque existit inter has duas propositiones: *Petrus non resurrexit, nisi interrupte fuerint leges naturæ: Petrus resurrexit*, quia, scilicet, interruptæ sunt hic et nunc quoad eum leges naturæ.

ARTICULUS QUINTUS.

De reductione criteriorum.

Ex hucusque disputatis liquet, quinque a nobis enumerata criteria motiva esse infallibilia iudicii certi, quatenus, nempe, necessarium nexum habent cum veritate. Attamen, quia quæ sunt in aliquo genere, ad primum principium illius generis revocare oportet, opus est ut præfata motiva ad aliquod ultimatè reducantur, ex quo homo cætera motiva, eorumque cum veritate nexum agnosceat et dijudicet. Unde illud, quodvis tandem sit, *primarium motivum* certi iudicii, vel *principium certitudinis* appellari potest.

Jam, nostra hæc ætate Lamennais principium unicum ac primum certitudinis in *consensu communi* hominum reposuit, statuens, 1.º hunc consensum communem, seu auctoritatem generalem, esse unicam tutam regulam absolutæ ac perfectæ certitudinis in iudiciis: 2.º proinde nonnisi per hujusmodi auctoritatem hominem de primis veritatibus ac de ipsa sua existentia certitudinem obtinere: 3.º unde homo quilibet, ajebat, seorsim sumptus certitudinem ullam, nec quoad sensibilia, nec quoad intelligibilia acquirere potest. Ab hac sententia non multum abhorret tum opinio Bautain asserentis veritates fundamentales ipsius philosophiæ, nonnisi per revelationem divinam certo a nobis cognosci, a qua tamen sententiam, Ecclesiam audiens, postea discessit; tum opinio Huet, qui olim docuit verum ac unicum certitudinis principium esse fidem divinam, siquidem fides divina ex Ecclesiæ ipsius consensu et auctoritate legitime proponentis, ad nos pervenit. Adversus quos sit

THESIS.

Nec consensus communis, nec fides divina sunt primum vel unicum veritatis aut certitudinis naturalis criterium.

Prob. 1.º quoad consensum communem.

Illud nequid esse criterium primum aut unicum certitudinis naturalis, quod et alia criteria necessario supponit, et non in quibuscumque iudiciis locum habet; atqui sic se habet consensus communis hominum: ergo. Nam in primis, alia præsupponit criteria: nec enim certus esse possum reliquos homines in propositione seu veritate aliqua mecum ac inter se consentire, nisi ex testimonio sensuum externorum, eos, ex. gr. *audiendo*, vel ipsorum scripta perlegendo ac *videndo*. Deinde, omnibus veritatibus non applicatur; quis namque expectet aliorum hominum consensum ad firmiter ac certo adsentendum his veritatibus: «ego cogito et existo: totum est majus sua parte: impossibile est idem simul esse et non esse?» Id, ut omittam, si non penitus impossibile, et certe difficillimum esse statuere ac dignoscere, quos gradus obtinere debeat præfatus consensus, ut vim certi et indubitati habeat criterii. (1)

Quoad fidem divinam:

Nam similiter, fides divina certitudinem in nobis producere nequit nisi in nobis existat, ejusque veritates et objecta nobis proponantur: ergo existentia fidei in nobis præsupponit necessario testimonium sensuum externorum, quibus utimur et utuntur illi, qui res fidei nobis proponunt. Similiter, nemo fidei divinæ propositionem aut cognitionem expectat ad firmiter adsentendum primis veritatibus, factis

(1) Apposite ad rem noster Balmes: «Un criterio, mayormente si tiene la pretension de ser el único, ha de reunir dos condiciones: no suponer otro, y tener aplicacion á todos los casos. Cabalmente el del consentimiento comun es el que menos las reúne; antes que él, está el testimonio de la conciencia; antes que él está tambien el testimonio de los sentidos; pues no podemos saber que los demás consienten, si de esto no nos cercioran el oido ó la vista...

Este criterio no es posible en estos casos, y en muchos otros es harto difícil cuando no imposible del todo. ¿Hasta qué punto se necesita el consentimiento comun? Si la palabra *comun* se refiere á todo el linage humano, ¿cómo se recogen los votos de toda la humanidad? Si el consentimiento no debe ser unánime, ¿hasta qué punto la contradiccion ó el simple no asentimiento de algunos destruirá la legitimidad del criterio?» *Filos. Fund.* lib. 1.º cap. 33.

conscientiæ, existentiæ corporum etc. Ergo fides divina, nec primum, nec unicum existit veritatis et certitudinis naturalis motivum.

Notandum tamen, minime nos idcirco eis adsentiri, qui vim omnem criterii consensui communi penitus abjudicant. Rejicimus equidem ipsum ad sensum Lamennais; rejicimus tanquam primum aut unicum veri criterium, at ultro fate-mur vim magnam inesse *consensui communi* pro veritate certo dignoscenda; ac proinde tanquam criterium *suppleto-rium* haberi debet, præsertim quoad evidentiam mediatam et testimonium sensuum. Cum enim in ratiocinatione, qua ad mediatam evidentiam pervenimus, defectus aliquis facile illabatur, vel ut merito ait D. Thomas, *aliqua admisceatur propositio quæ non demonstratur*, confugimus tunc ad aliorum testimonium, ita ut si videamus omnes vel plures homines ratiocinium illud et veritatem eodem modo ac nos conficere et videre, tutissimè eam amplectamur. Simile quid accidit quoad res et veritates per sensus habitas: nam quoniam hi ex diversis causis ac circumstantiis nos occasionaliter decipiunt, majorem proculdubio certitudinem adsequimur, dum notamus propriorum sensuum testimonium cum testimonio aliorum congruere. Itaque, *consensus communis* hominum, quamvis nec primum, nec unicum, nec etiam speciale criterium constituat, complet tamen ac perficit criteria evidententiæ et sensuum.

Quod si in aliis hominibus non est inquirendum *principium seu primum motivum* certitudinis, superest ut illud in evidentia reponamus, non quidem prout respicit connexionem aut repugnantiam prædicati et subjecti, quo sensu speciale criterium constituit, sed quatenus hoc nomine significatur *veritas quæ perspicue menti innotescit ac se manifestat*. Quo sensu accepta evidentia, proculdubio constituit primum et unicum veri criterium, ac certi iudicii ultimum motivum. Quandoquidem, ipsa criteria quæ primitiva ac magis immediata sunt, in evidentiam, sensu exposito acceptam, tandem resolvuntur. Hinc ai quis a me quærat, quare certus sim totum esse majus sua parte, non aliud motivum proferam nisi quia res est evidens in seipsa: si quærat, quare certus sim me cogitare, existere, corpora extra me esse etc. reponam profecto; «quia meam cogitationem sicut et existentiam, fi-

guram, extensionem corporum, *evidenter* sentio et experior, vel si malueris, quia hujusmodi res mihi evidentes sunt ex seipsis. Evidentia etenim objective et ontologicè sumpta, multiplici ratione se menti manifestat; per nexum aut repugnantiam prædicati et subjecti; per conscientiam; per sensus etc. nec enim evidententiæ ratio minus congruit rebus sensibilibus per sensus acceptis quam primis veritatibus per intellectum et rationem cognitis. (1) Igitur ultima ratio certitudinis in iudicio naturali, homini *inest ex ipsa evidentia eorum quæ certa esse dicuntur*, ut cum D. Thoma loquamur.

SCHOLIUM.

Non desunt qui existiment evidentiam ex conscientia ac instinctu intellectuali tanquam ex duplici elemento constare. Cui sane opinioni adsentiri minime possum: 1.º quia evidentia, saltem objectiva, a conscientia et instinctu independentens est, ut videre licet in primis principiis, quibus non ex conscientia aut instinctu, sed ex ipsa objecti veritate perspicue se manifestante, assentimur: 2.º et præsertim, quia hoc idem est ac ab homine tollere cognitionem *rationalem* objecti externi; siquidem, ex ipsis adversariis, conscientia criterium mere subjectivum est, nec ea quæ extra nos sunt attingit aut testatur, instinctus vero intellectualis ad assensum movet et impellit quasi cæco modo, absque eo quod motivum assensus perspiciatur: ergo si vera est præfata opinio, hominis scientia, tota quanta est, ex parte rerum cognitarum vel objective sumpta, in instinctum intellectualem ultimo resolvitur: ergo prima basis scientiæ humanæ obje-

(1) Hinc, ut merito observat Reid, iudicia quæ ex sensuum testimonio efformamus, æque immediata sunt et firma, ac ea quæ de primis principiis habemus: «Sans doute la conviction de la vérité d'un axiome, n'est pas de même nature que la conviction de l'existence d'un objet que nous voyons; mais toutes deux sont immédiates et également irresistibles. Nul ne s'avise de chercher une raison pour croire à ce qu'il perçoit, et avant que nous soyons capables de raisonner, nous n'avons pas moins de confiance en nos sens qu'après.» *Œuvres compl. t. 3.º pag. 130.*

ctivè sumptæ, est quid cæcum et instinctivum, et non quid rationale et intellectuale. Videant igitur qui hanc opinionem tuentur, inter quos ægro animo reperio Balmes, (1) num universali scepticismo viam sternant hac sua opinione. Hac enim semel admissa, necessario consequitur, quod scientia hominis, quatenus objectiva, non aliud fundamentum habet nisi quemdam impulsum necessarium (*irresistible*) naturæ, quo *credimus* rem quæ nobis veræ *videntur* vel *apparent*, ita in seipsis esse. (2)

ARTICULUS SEXTUS.

De errore causis et iudicii defectibus.

Postquam motiva ac criteria recte iudicandi expendimus, expedit quidquam delibare de errorum causis et occasionibus, ex quibus nimis frequenter ad falsa impellimur iudicia. Logici etenim interest non tantum rectam viam, sed ejus scopulos et pericula ostendere et aperire. Jam, quæ alii longius de re hac disserunt, nos ex operis instituto, breviori ratione sequentibus complectemur.

Erroris humani causæ et occasiones ad tria capita revocari commode possunt, scilicet, ad illusionem aut usum *sensuum*, *voluntatis*, *intellectus*, ex quibus veluti fontibus hominum errores enascuntur. Et quidem

(1) Ut alia prætermittam, en ejus verba, *Filos. Fund.* lib. 1.º cap. 34: «El criterio de la evidencia encierra dos cosas: la apariencia de las ideas; esto pertenece á la conciencia; el valor objetivo, existente ó posible; esto pertenece al instinto intelectual.»

(2) Audiatur iterum Balmes: «La conciencia nos dice que vemos la idea de una cosa contenida en la de otra; hasta aquí no hay mas que apariencia... Pero este fenómeno anda acompañado de un *instinto* intelectual, de un *irresistible impulso de la naturaleza*, el cual nos hace asentir á la verdad de la relacion, no solo en cuanto está en nosotros, sino tambien en cuanto se halle fuera de nosotros, en el órden puramente objetivo... Así se explica cómo la evidencia se funda en la conciencia, no identificándose con ella sino estribando sobre la misma como en un hecho imprescindible, pero encerrando algo mas: á saber, el instinto intelectual que nos hace *crear* verdadero lo evidente.» *Ibid.* cap. 23.

1.º Ex sensibus.

Quamvis, ut jam adnotavimus, sensus nos proprie non fallant, quippe rem exhibent prout naturæ leges expostulant, at nobis occasionaliter *illudere* dicuntur, 1.º dum corpora representant et obijciunt aliter ac in seipsis existunt, us dum lunam minoris molis, vel turrim quadratam rotundæ figuræ exhibent: 2.º dum ex defectu aliquo organi sensilis, sensationes consequuntur minime externo corpori consentaneæ, ut dum vel ex infirmitate, vel ex determinato modo premendi oculum, visa corpora exhibent colores ipsis minime congruentes. Fatendum tamen hujusmodi et alios qui sensum errores communiter dicuntur, potius intellectui quam sensibus esse adscribendos, quippe ex propensione ad iudicandum præcipiti ratione, absque mentis attentione et discussione, revera oriuntur. (1)

2.º Ex voluntate.

Innumera sunt pene præpøstera iudicia, quibus voluntatis adfectus locum præbent. Et quidem, primas eaque præcipua adfectuum voluntatis origo, ac proinde iudiciorum etiam quæ ex eisdem enascuntur est

a) *Amor immoderatus sui*, qui *philautia* a græcis nuncupatur. Falsis iudiciis ansam præbet, quatenus ex eo ducimur ad nos, nostraque dicta, facta, et cogitata extollenda,

(1) Hinc jure merito habet Reid: «Beaucoup des pretendues deceptions des sens ne sont que des consequences imprudemment tirées de leur temoignage. En pareil cas, le temoignage des sens est vrai, et la consequence que nous en deduisons fausse... Ainsi l'homme qui a été abusé par une piece de fausse monnaie ne manque pas de dire que ses sens l'ont trompé; mais son accusation ne tombe pas sur le vrai coupable; car demandez-lui si ses sens l'ont trompé sur la couleur, la figure, ou l'empreinte? non: c'est cependant á quoi se réduit la temoignage immediat de ses sens; mais il en a conclu la bonté de la piece de monnaie, et la consequence n'était pas legitime. La deception ne vient pas d'eux, mais de sont mauvais raisonnement...»

Ainsi donc, en distinguant avec soin, ce que nos sens attestent réellement, des consequences que le raisonnement tire de leur temoignage, on voit s'évanouir une foule des illusions qu'on leur prête, et qui ne sont que des erreurs de notre propre jugement.» *Œuvr. compl. edic. cit. t. 4.º* pág. 38 et seqq.

aliorum sententiis et factis eadem præponendo. Hinc quoque, ea quæ amore prosequimur, justa, pulchra, et vera existimamus.

b) *Amor inordinatus aliorum.* Experientia teste, ea quæ ab amicis, consodalibus, magistris docentur, vera facile existimamus; quæ ab inimicis, alienæ religionis, aut adversantis scholæ doctoribus edocentur, falsitatis statim damnamus. Hinc profluxere ludibria, contentiones, et jurgia inter sectarum philosophiæ asseclas. Si quosdam veteres, tum ethnicos philosophos, tum arabes, tum Scholasticos audias, nihil excogitari potest Aristotelis doctrina præstantius aut verius. (1) Si e contra recentiores quosdam audias, nihil in philosophicis scitum est ante Cartesii ætatem.

c) *Amor immoderatus aut antiquitatis aut novitatis.* Sunt enim qui amore antiquitatis ita tenentur, ut nihil eis placeat nisi ex veteribus scriptoribus et codicibus depromatur, adeo ut hæresis ferè loco habeant, si quid e recentioribus vel quis amplectatur, vel etiam solum legatur: imbecilles profecto homines qui existimare videntur philosophiam et scientias naturales, veterum laboribus veluti ferreo circulo contineri, aut ipsorum productione humanam naturam effectam fuisse! Sed tamen, ut periculosior, ita etiam frequentior extitit postremis hisce sæculis amor novitatis. Frequentior quidem, quia scriptorem elapsis proxime duobus sæculis vix reperies, qui conviciis non exagitet veterum doctrinam et opera, quæ tamen aut oscitanter tantum, aut minime legerat. Ex iis etenim, qui veteres contemnunt, quidam ex odio erga ipsorum doctrinam permoventur, ut ii qui heterodoxa tuentur; quidam vero partim ut gloriolam et nomen apud alios captent, partim ex ignavia, quippe semel constituto veterum conscripta opera contemnenda esse, nihil jam est opus eadem perlegere. Ast periculosior quoque hic novitatis amor existit; quandoquidem, ex eo potissimum permoventur ho-

(1) Speciminis loco audiatur Averroes de Aristotele ita scribens; «Nullus eorum qui secuti sunt eum usque ad hoc tempus, quod est mille et quingentorum annorum, quidquam addidit: nec invenies in ejus verbis errorem alicujus quantitatis.» *Præfat. in Phys. Arist.*

mines ad systemata confingenda, quæ et a ratione ipsa naturali, et a religionis principiis et præceptis prorsus aliena sunt, ut videre licet in recentiorum pantheistarum et rationalistarum commentis.

d) *Passiones* denique omnes vel affectiones appetitus sensitivi, humanam ignorantiam et præpostera judicia mirifice fovent, præsertim quoad res morales. Hæc siquidem, quamvis non ipsius voluntatis, sed sensitivi appetitus sint motus, at vim habent et alliciendi voluntatem ad proprium objectum, et consimiles affectus in ea excitandi. Itaque passionnes sensibiles animi, ignorantiae et falsis judiciis originem præbent duplici potissimum ratione: 1.º quatenus per voluntatem in qua consimiles affectus excitant, intellectum obscurant et pertrahunt ad judicandum de re, non ex rei natura, sed ex affectu voluntatis: 2.º quatenus ex eo ipso quod procedunt et oriuntur ab eadem indivisibili animæ essentia et substantia, a qua voluntas et intellectus oriuntur, aciem et attentionem animi ad se rapiunt, minuuntque proinde vim et aciem intellectus ad recte percipiendum et judicandum; quod recti judicii impedimentum eo majus est, quò passio vehementior existit, intensioremque vel transmutationem corporis, ut in ira; vel voluptatem aut dolorem, ut in luxuria et timore, secum fert. Hanc postremam rationem luculenter exponit D. Thomas (1) his verbis: «Quia omnes potentiae animæ in una essentia animæ radicanter, necesse est, quod quando intentio animæ vehementer trahitur ad operationem unius potentiae, retrahatur ab operatione alterius; unius enim animæ, non potest esse nisi una intentio: et propter hoc, si aliquid ad se trahat totam intentionem animæ vel magnam partem ipsius, non compatitur secum aliquid aliud quod magnam attentionem requirat.»

3.º Ex parte intellectus.

a) *Mentis naturalis imperfectio*, prima est ac potissima ignorantiae ac erroris causa. Etenim hominis intellectus, utpote omnium ultimus et inferior, atque ut scite habet D. Thomas, *pura potentia in ordine intelligibili*, in lucem edi-

(1) *Sum. Theol.* 1.º 2.º q. 37, art. 1.º

tur absque ulla actuali cognitione et notitia rerum, quas proinde successive, pedetentim, idque per sensus ac elaboratione quadam acquirere cogitur. Accedit ingenii tarditas, familiaris ac civilis vitæ occupationes, imbecillitas aciei intellectualis, ex qua nec minimum materiale objectum uno intuitu capere possumus, sed ad abstractiones, præcisiones ac ratiocinia cogimur confugere. Queis omnibus si adjicias torporem, qui mentem ignavam reddit pro laboribus scientificis subeundis; tum etiam voluptatum appetitionem, quibus maxima vi in præsentī vita homo rapitur, agnosces sane potissimam originem humanæ ignorantiae in ipsa hominis mente constituendam esse.

b) *Vocabulorum abusus*, erroribus quoque ansam præbet. Fato enim nescio quo, hac nostra maxime ætate, quisque jus sibi arrogat, vel nova vocabula cudendi, vel, quod fortasse pejus in scientiis est, prisca nomina, alio prorsus sensu ab usuali et communiter recepto, accipere. Sic ex. gr. videbis eos qui naturalem historiam conscribunt, *intellectum* et *voluntatem* brutorum animantium memorare, non secus ac si de homine vel angelo ageretur.

c) *Educatio*. Ex hoc fonte quamplurima enascuntur anticipata judicia, quæ difficillime evelluntur. Ab infantia siquidem, vulgaribus personis, fæminis, ac pueris aliis consodalibus relictis, horum omnium præjudicia animo figimus. Deinde, auctoritatem ac doctrinam parentum et magistrorum cæca fide sectantes, præjudiciorum numerum augemus. Exinde, ad adultam ætatem proVecti, plurima nobiscum ferimus anticipata judicia, ex educatione et institutione sociali, civili et literaria hausta; quorum judiciorum, quædam quidem verissima sunt, nec absque solido fundamento rejicienda; ast alia quædam, nugis ac superstitioso timore redolent; alia vero, non certum assensum, sed vel dubium, vel probabile merentur. Huc revocari potest præjudicium eorum, qui viri alicujus eruditionem et scientiam librorum multitudine, venustate, pretio, vel ex facilitate verba plurima quamvis sensu vacuo, effundendi, dimetiri solent.

d) *Methodus incongrua studiorum*. Causa ista latissime patet, ac quadrupliciter præsertim accidit: 1.º *ex defectu rectæ electionis*, dum quis animum ad scientias vel artes eas appellit, quibus ineptus redditur per naturam, eas fortasse negli-

gendo, quas facile ac perfectius posset assequi: 2.º *ex præpostero ordine*, dum sublimioribus ac difficilioribus scientiis homo dat operam, priusquam congrua ac solida fundamenta per inferiorum disciplinatum studium jecerit; ac præsertim dum ad eas accedit absque præsidio Logicæ, quæ mentem colit, acuit ac firmat, ad veritatem rite et tuto acquirendam: 3.º *ex inordinata congerie disciplinarum*; invasit enim fere omnes opinio et praxis plures simul disciplinas, easque inter se valde dissitas, simul edocendi et addiscendi, quibus puerorum mens oneratur et obruitur, potius quam perficitur; et quod pejus et intolerabilius existit, non pueri tantum, sed barbati quoque homines sapientiæ fastigium attigisse, cunctasque scientias possidere sibimetipsis blandiuntur, ex perfunctoria quadam notitia, quam sive ex scholis, sive ex encyclopediis et ephemeribus hauserunt. Exinde profluit prurigo illa universalem eruditionem exerendi et ostentandi, tum in familiari consuetudine de scientiis omnibus, artibus, religionibus temere loquendo; tum in libris conscribendis, in quibus auctor nihil se fecisse putat nisi libri paginas sexcentis citationibus, iisque et græcè, et chaldaicè, et hebraicè, et gallicè, et germanicè et idiomatibus aliis, expositis, abunde resperserit. (1) 4.º Denique *ex contemptu subtilium scientiarum*, pernicioso quoque methodus studiorum enascitur. Quandoquidem, philosophicæ scientiæ ac præsertim metaphysicæ, maximo honore essent habendæ, nec minori conatu colendæ et honorandæ, quippe quæ non solum humanam rationem potissimum perficiunt, sed et summa problemata circa Deum, circa animam, circa religionem, circa moralem, circa jux exhibent et evolvunt; quin etiam fundamenta ac rationem sufficientem reliquarum inferiorum scientiarum et artium continent. Et tamen, nostris hisce temporibus, vix aliæ scientiæ et artes, apud maximam peritorum ipsorum

(1) Cæterum, prurigo ista omnia sciendi ex qua *pedantismus literarius* exurgit, veteres quoque nonnihil infecisse constat ex illo Juvenalis sat. 3.º *Grammaticus, rhetor, geometer, pictor, aliptes—Augur, schenobates, medicus, magus, omnia novit*. Attamen hac nostra ætate latius proculdubio patet ex ipsa facilitate universa delibandi propter copiam librorum et ephemeridum.